

Traducció i censura (resenyes)

EUSEBI COROMINA POU
Universitat de Vic – Universitat Central de Catalunya
ecoromina@uvic.cat

Són ja nombrosos els estudis en forma d'assaig o d'article sobre la censura franquista en l'àmbit de la traducció que ofereixen una visió de conjunt i també sectorial de les dèries que el règim del general i els seusensors exercien acarnissadament sobre autors,¹ editorials² i col·leccions,³ obres, gèneres⁴ o temes provinents de l'*estranger*. Si bé els primers treballs apareixen als anys vuitanta⁵ i noranta⁶ del segle xx, d'aleshores ençà no s'ha aturat el degoteig d'estudis sobre la repressió exercida damunt la llengua i l'edició catalanes en general i, en particular, damunt les traduccions, que van ser objecte d'una especial repressió. Gràcies a l'accés als expedients conservats a l'Archivo General de la Administración (AGA) d'Alcalá de Henares es va refent la història dels criterisensors del franquisme, que, el 1966, promulgava l'enganyosament oberturista Ley de Prensa e Imprenta, del ministre Fraga Iribarne, substituïda de la del 1938.

«La censura franquista y la literatura y la cultura en lengua catalana», monogràfic, *Represura. Revista de Historia Contemporánea española en torno a la represión y la censura aplicadas al libro 1* (nova època), 2015.

Represura obre una nova etapa amb un monogràfic coordinat per Enric Gallén, que en fa la presentació, amb el títol «La censura franquista y la literatura y la cultura en lengua catalana». Ultra el monogràfic, la revista publica també un treball de Jordi Cornellà-Detrell

1 Quant a la traducció literària en general, cal posar en relleu l'estudi de Montserrat Bacardí, *La traducció catalana sota el franquisme*. Lleida: Punctum, 2012.

2 Josep Massot i Muntaner ha publicat recentment un extens i interessantíssim treball sobre «Les Publicacions de l'Abadia de Montserrat i la censura» a la monografia *Traducció i censura en el franquisme*, editada per Laura Vilardell (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2016), que recull, entre d'altres estudis, «Traducció i difusió de textos dramàtics en temps de censura i moral de postguerra», d'Enric Gallén; «La traducció de narrativa dels anys 60», de Jordi Jané-Lligé; «La revista *Oriflama* (1961–1977), una altra víctima de la dictadura», d'Eusebi Coromina; i «*Inquietud*: sobreviure a la censura», de Montse Caralt.

3 De la traducció assagística, especialment publicada per edicions 62 a la col·lecció «Llibres a l'Abast», se n'ha ocupat Mireia Sopena: «“Con vigilante espíritu crítico”. Elsensors en les traduccions assagístiques d'Edicions 62», *Quaderns. Revista de Traducció*, 20 (2013), pp. 147–161.

4 De la traducció de teatre sobresurt Enric Gallén, «Traducció i censura teatral sota la fèrula franquista dels anys cinquanta», *Quaderns. Revista de Traducció*, 20 (2013), pp. 95–116.

5 Dels anys vuitanta destaca Manuel L. Abellán: *Censura y creación literaria en España (1939–1976)*. Barcelona: Península, 1980.

6 Dels anys noranta sobresurt Maria Josepa Gallofré i Virgili: *L'edició catalana i la censura franquista (1939–1951)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.

amb el títol «La obra de James Baldwin ante la censura franquista: El contrabando de libros, la conexión latinoamericana y la evolución del sector editorial peninsular». El número ofereix dos articles centrats en sengles autors de narrativa, Albert Camus i Sebastià Juan Arbó; un sobre la censura eclesiàstica a l'Arquebisbat de Barcelona, mentre el plat fort se l'endú un parell de treballs sobre la censura en l'àmbit teatral de final dels cinquanta a final dels setanta. Obre el monogràfic Mireia Sopena, especialista en història editorial i en la censura en les publicacions en català, amb un interessantíssim estudi sobre un aspecte no gaire tractat, com és la censura eclesiàstica, en aquest cas a l'Arquebisbat de Barcelona els anys seixanta («Los satélites de la curia diocesana»), on els censors de l'arquebisbe de torn, la majoria professors universitaris, passaven el ribot, amb més o menys zel, damunt les traduccions tot rebaixant-ne les arestes més progressistes, malgrat la reforma en curs del Concili Vaticà II. Laura Vilardell, especialista en la col·lecció «Isard», en l'article («Albert Camus y la censura franquista en la colección "Isard", de la Editorial Vergara») se centra en els expedients de censura de quatre obres d'Albert Camus per a la col·lecció en català «Isard» (1962–1971) de l'editorial Vergara, que publicava en espanyol. Tot i que l'existencialista Camus arrossegava l'etiqueta d'ateu i d'antifranquista, els censors en van permetre la publicació, probablement pel fet que estaven davant un premi Nobel de Literatura (1957) i que algunes obres seves ja havien aparegut en espanyol en editorials hispanoamericanes. Josep Miquel Ramis («La censura en las novelas de los años treinta de Sebastián Juan Arbó») se centra en l'estratègia desplegada per Arbó per esquivar o adaptar-se a la censura en la revisió, modificació, traducció i retraducció de la seva obra narrativa de joventut elaborada durant els anys trenta. L'especialista en traducció i teatre català dels segles XIX i XX Enric Gallén emmarca el seu article en els textos teatrals traduïts per ser representats, a final dels cinquanta, i que la censura tot just havia començat a autoritzar tímidament no sense limitacions i supressions, sobretot pel que fa a la doctrina moral catòlica en qüestions matrimonials i les eventuals transgressions. L'estudi de Gallén («Censura teatral y moral católica a fines de los cincuenta. A propósito de *Mon Cœur balance*, de Michel Duran, traducción de Xavier Regàs») es focalitza en la traducció que Regàs féu de l'obra de teatre de boulevard del dramaturg i guionista francès Michel Duran *Mon Cœur balance* (1957), amb el títol de *¿Con cuál de los dos se queda Monique?*, que no va poder passar pel sedàs dels tres lectors censors malgrat la carta de l'autor que es va adjuntar en presentar-se la revisió del text traduït davant la Junta de Censura. L'article aplega, en un annex, entre altres documents, els informes dels censors de la traducció, una mostra valuosíssima de la inconsistència, la disparitat i la incoherència en els criteris per denegar la representació d'una obra bàsicament per motius morals. Francesc Foguet, investigador del teatre català de la Segona República i del teatre català contemporani, tanca el número especial amb un estudi aprofundit sobre els criteris repressius aplicats genèricament al teatre català, traduït o no, en un període d'onze anys («El teatro catalán y la censura franquista. Una muestra de los criterios de censura de textos destinados a la representación (1966–1977)») classificant els casos en tres categories: obres prohibides, obres autoritzades amb supressions i obres autoritzades sense retallades. Altra vegada, la disparitat de criteris de la censura posa en

relleu la tenacitat de voler controlar els textos en català que hom intentava representar en espais escènics diversos a tot el territori i alhora de voler fer emmudir la dissidència i la subversió ideològica i moral «en todas sus manifestaciones y formas de expresión, tanto en el ámbito de las libertades y los derechos individuales como en los de dimensión colectiva».

«Traducción y censura: nuevas perspectiva», monogràfic, *Quaderns de Filologia. Estudis Literaris* 20, 2015.

Aquest número monogràfic, coordinat per Gora Zaragoza, Juan José Martínez i José Javier Ávila-Cabrera, centra els treballs en la censura franquista sobre la traducció literària i sobre altres manifestacions o activitats com el doblatge, els documentals audiovisuals i els muntatges musicals. Però també fa incursions a èpoques anteriors i posteriors al franquisme i posa en relleu la vigència actual de la censura, aplicada a la xarxa social (vegeu la que s'aplica a Twitter a Turquia, o bé la prohibició de Facebook i YouTube a la Xina), aplicada de manera sanguinària per la intolerància doctrinal o religiosa (vegeu l'atac mortal a la redacció de *Charlie Hebdo* el gener de 2015), aplicada per la pressió borbònica sobre, per exemple, la revista *El Jueves*, etc. Tot plegat, complementat amb l'autocensura que s'apliquen alguns traductors i editors i, fins en estadis teòricament democràtics, la censura que imposa l'anomenada «Ley mordaza», vigent des del juliol de 2015 a l'estat espanyol.

Una part dels articles tenen relació amb la censura de gènere. En aquest sentit, Pilar Godayol obre el monogràfic investigant la censura institucional que a la segona dècada dels seixanta van patir sis obres de Simone de Beauvoir traduïdes al català, considerada pel règim una autora perillosa pel seu filocomunisme, feminisme i ateisme. Cristina Gómez Castro i María Pérez L. Heredia hi presenten el paper del traductor com a transmissor cultural i ideològic en l'anàlisi de la versió a l'espanyol de *Brokeback Mountain*, d'Annie Proulx (1977), i l'adaptació cinematogràfica (2005), en què es manipulen els estereotips de gènere. L'homosexualitat ha estat sempre objecte de la censura franquista, cosa que testimonien amb rigor Antonio J. Martínez i J. David González-Iglesias amb l'estudi de la peça teatral *Té y simpatía*, de Robert Anderson (1953), en la traducció de la qual el torsimany en va manipular el text en previsió, probablement, de les tisesores censors. La regeneració de l'edició en català i en espanyol durant el franquisme és tractada per Jordi Jané-Lligé, el qual focalitza l'estudi en l'editor com a mediador entre el text i la comissió censora tot prenent com a referent la tasca de Josep Janés, Carlos Barral i Josep M. Castellet. Teresa Julio ofereix un panorama de la censura en obres del «Teatre de la Jove Alemanya» prenent com a punt de partida el cas de *Dantons Tod*, de Georg Büchner (1835), que curiosament es va escapar de la persecució en les tres traduccions peninsulars (dues a l'espanyol i una al català) malgrat el seu caràcter transgressor; Emilio Romero en va manipular i versionar el text fins al punt que va aparèixer (1972) com a coautor. Purificación Meseguer, amb una anàlisi quantitativa i qualitativa de tres obres —*La escritura invisible*, de Koestler; *1984*, de Orwell, i *Los ojos de Ezequiel están abiertos*, de Abellio— parla de la tendència a la *metacensura*, una estratègia que, en comptes de suprimir fragments del text, intenta crear discursos favorables als

interessos del règim servint-se de la traducció com a arma propagandística. De períodes no estrictament o exclusivament franquistes el monogràfic presenta diversos treballs, com el de Camino Gutiérrez, que mostra el paper de les editorials en el procés traductor a fi d'arribar a un públic concret; el de Begoña Lasa, que tracta de la censura inquisitorial de la novel·la anglesa durant el regnat de Ferran VII; el de Roberto Martínez, que mostra la transformació censora de narrativa infantil i juvenil des de la dictadura franquista fins avui; el de Yolanda Morató, que partint del fet que fins al 2005 no apareix a l'espanyol la primera traducció del pintor i escriptor britànic d'origen canadenc Wyndham Lewis (1882–1957), analitza si aquesta circumstància fou conseqüència directa de la censura o bé d'unes altres vicissituds que van impossibilitar de donar-lo a conèixer. De l'àmbit de la manipulació de la informació documental, M. Jesús Fernández tracta la supervisió, el filtrat i el bloqueig del contingut a què sovint se sotmet la informació, a través de la traducció, sobre fets, fenòmens o esdeveniments, com ara l'Holocaust, que són negats, atenuats o amplificats segons els països als quals va adreçat. En l'àmbit dels muntatges musicals, Raquel Merino posa en relleu la tergiversació del contingut del text, també mitjançant la traducció, d'espectacles com *El hombre de la Mancha*, *Godspell*, *Hair* i *Jesucristo Superstar*, escenificats entre 1955 i 1975, a fi que el règim n'autoritzés la representació pública. El darrer treball del monogràfic, escrit per Mabel Richard, analitza la manipulació i tergiversació exercida pels diferents agents implicats en la cadena de doblatge dins la traducció audiovisual.

Pilar Godayol. *Tres escriptors censurades. Simone de Beauvoir, Betty Friedan & Mary McCarthy*. Lleida: Punctum, 2016.

L'autora d'aquesta monografia, doctora en Teoria de la Traducció, autora de diversos treballs de recerca en l'àmbit dels estudis de gènere, d'estudis biogràfics, de literatura xicana i de teoria de la traducció, és coordinadora del grup de recerca de la UVic-UCC «Estudis de gènere: traducció, literatura, història i comunicació». El llibre que acaba de publicar Pilar Godayol constitueix un excel·lent estudi a mig camí entre la biografia de la francesa Simone de Beauvoir (1908–1986) i les nord-americanes Betty Friedan (1921–2006) i Mary MacCarthy (1912–1989) i l'assaig, molt ben documentat, sobre les vicissituds de la traducció de les seves obres senyeres a causa de la censura franquista. Nascudes amb pocs anys de diferència, van ser testimonis de grans canvis socials, polítics, de commocions i transformacions, i van mantenir complicitats i discòrdies amb nombrosos intel·lectuals de l'època. Es conegueren però mai arribaren a travar amistat; més aviat es van mantenir distants. El llibre que comentem se centra en aquelles obres seves que tenen com a denominador comú l'activisme feminista: *Le Deuxième Sexe* (1949), *The Feminine Mystique* (1963) i *The Group* (1963), de Beauvoir, Friedan y MacCarthy, respectivament, «tres originals subversius (dos assaigs i una novel·la), avui clàssics canonitzats, de la literatura femenina i feminista», en paraules de Godayol.

Aquests tres originals, de gran ressò als països d'origen, tant amb elogis com crítiques, van patir diversos avatars a casa nostra quan, a mitjan anys seixanta, se'ls intentà traduir. L'editor Josep M. Castellet (1926–2014) fou l'ànima de la iniciativa en tots tres casos.

El segon sexe, assaig existencialista i feminista, constata la situació de la dona després de la Segona Guerra Mundial: refusa que la dona tingui un destí ja traçat i denuncia tant la seva passivitat, la submissió o la manca d'ambició com també el sexisme i la crueltat a què sovint la sotmeten els homes. Beauvoir hi aborda temes tabús a l'època com la llibertat sexual, l'avortament o l'explotació laboral. Abans de rebre l'autorització franquista, *El segon sexe* va haver de passar dues vegades per censura: a la primera (presentada el 1965), li fou denegada la publicació segons la llei de 1938; a la segona (presentada el 1967), ja amb la Llei Fraga vigent, va rebre l'autorització per a un tiratge de 1.500 exemplars, que Edicions 62 posaria a la venda el 1968 en dos volums, un mes abans del Maig del 68. L'autorització incloïa una presentació de M. Aurèlia Capmany, que va haver de recórrer a l'autocensura tot dedicant més espai a comentar l'obra literària de Beauvoir que no pas l'assaig que presentava. La traducció havia anat a càrrec d'Hermínia Grau de Duran i de Carme Vilaginés, que es repartiren la traducció dels dos volums a fi que l'obra es pogués publicar amb celeritat. *La mística de la feminitat*, un clàssic del pensament feminista, parteix dels resultats del qüestionari que Betty Friedan reparteix el 1957 entre 200 dones graduades a l'Smith College, sobre la seva satisfacció vital. Les respostes li mostren una discrepància entre la realitat de les seves vides i la imatge a la qual aspiren. Al llarg de l'obra «fa una radiografia de la situació de milions de nord-americanes que la mística de la feminitat ha aconseguit enterrar en vida i relegar a una mera funció biològica alhora que les convida a sortir-ne i els ofereix possibilitats de millora, més pragmàtiques i positives que trencadores», hi remarca Godayol. Amb aquest treball rep el premi Pulitzer el 1964, i un any després n'apareix la versió catalana, deguda a Jordi Solé Tura, que havia tornat de l'exili de Bucarest, encarregada per Castellet i publicada també en dos volums per Edicions 62. Curiosament, va passar la censura havent atès l'ordre del censor Saturnino Álvarez Turienzo, que, entre altres consideracions sobre l'obra, afirma: «Sostiene la tesis de lo inadecuado que es, teniendo en cuenta la vida moderna sobre todo, orientar la educación de la mujer para el hogar, como madre y esposa. [...] Debe suprimirse la alusión extemporánea a la sumisión de las mujeres de la “España de Franco”». Finalment, la novella *The group*, de Mary MacCarthy —amiga de Hannah Arendt—, és el motiu per a la semblança de la tercera escriptora censurada de la monografia de Pilar Godayol. Publicada el mateix 1963, any d'aparició de *The Feminine Mystique*, *The Group* és el complement de ficció de l'estudi de Betty Friedan. En efecte, narra set anys de les vides, en l'àmbit romàntic i en el domèstic, de vuit dones joves graduades a Vassar College el 1933, la primera escola universitària femenina i feminista dels EUA. Castellet, que havia establert coneixença amb l'escriptora i n'havia seguit la trajectòria, procura que se'n faci la traducció al català (a Aymà, amb Joan Oliver com a director literari) i també a l'espanyol (a Seix i Barral, amb Carlos Barral com a director literari), però la censura en desestima sengles traduccions, fins que el 1976, mort el dictador, Grijalbo la pot publicar, mentre que la versió catalana ja no s'editaria.